

УДК 930.1: 63 (1-074=135.1)

Н. В. Дейнека

СТАНОВИЩЕ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА У ЗОНАХ РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ (1941-1944 рр.): РАДЯНСЬКА І УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ

У статті проаналізовано напрацювання радянської та української історичної науки, в яких висвітлюються зміни у сфері сільського господарства в зонах румунської окупації.

Ключові слова: сільське господарство, дослідники, окупаційна політика.

В статье проанализированы наработки советской и украинской исторической науки, которые освещают изменения в сфере сельского хозяйства в зонах румынской оккупации.

Ключевые слова: сельское хозяйство, исследователи, оккупационная политика.

The condition of soviet and Ukrainian historiography is analyzed in this article. They considered actions of the Romanian invaders is in agriculture.

Key words: agriculture, researchers, occupation regime.

Постановка⁵⁴проблеми. Час все далі і далі віддаляє нас від подій Великої Вітчизняної війни. Перші історичні роботи з'явилися вже по її закінченні. Більша частина із них була присвячена висвітленню політики німецьких окупантів та руху Опору на українських землях. Але, існує певна кількість видань, у яких досліджується румунський окупаційний режим та підпільно-партизанська боротьба на територіях Південно-Західної України і Молдавії.

На сьогоднішній день українська історична наука поповнилася новими виданнями. Це пов'язане із опрацюванням значної кількості архівних документів і матеріалів, які раніше були закритими для загалу. Серед них міститься певна частина робіт, присвячена вивченню історіографії.

Аналіз актуальних досліджень. Мета статті. На сьогоднішній день радянська та українська історична наука представлені певною кількістю видань, у яких висвітлюються напрацювання радянських та українських істориків по темі румунського окупаційного режиму та руху Опору. Але не існує публікацій, де проводиться аналіз історіографії щодо змін у сільському господарстві на українських і молдавських землях. Тому, у даній статті автор ставить за мету проаналізувати праці радянських та українських істориків щодо вивчення стану сільського господарства на територіях Південно-Західної України і Молдавії.

Виклад основного матеріалу. Не дивлячись на те, що до початку 90-х років ХХ століття радянські дослідники приділяли мало уваги висвітленню різних проявів діяльності румунської окупаційної адміністрації, все-таки перші публікації, в яких аналізувалися зміни у

сільському господарстві з'явилися ще з кінця війни. Однією з них була робота І. Лаптева (1945 року видання) "Налоговое обложение молдавского крестьянства румыно-немецкими оккупантами". В ній автор висвітлив дії румунської адміністрації у сільському господарстві, економіці, торгівлі на території Молдавії, яка в роки війни входила до складу губернаторств "Бессарабія" і "Трансністрія". На основі румунських документів дослідник відзначив, що податки на цій території були засобом пограбування. Вони були різними: за користування землею, за будівництво кам'яного будинку, на сільськогосподарський фонд, на фонд охорони поля, на собак, за в'їзд на базар тощо [6: 19-25]. Аналізуючи становище місцевого населення в умовах, що склалися, І. Лаптев писав: "Такое многообразие различных налогов и сборов показывает, какими способами происходила выкачка румынами денежных средств из хозяйства молдавского крестьянина... Молдавский крестьянин во время румынской оккупации должен был платить огромные денежные налоги, и вынужден был продавать по низким ценам не только излишки, но и часть необходимых для потребления семьи и хозяйственных нужд продуктов" [6: 21, 23]. Підсумовуючи, слід відзначити, що дана праця стала першою спробою вивчення політики румунської адміністрації у сфері сільського господарства на окупованих територіях.

Дослідження стану сільського господарства на молдавських землях, а саме в її правобережних районах, яке розпочав І. Лаптев у 50-х роках, продовжив Н. Туфар. Саме ці аспекти він висвітлював у своєму дисертаційному дослідженні на тему: "Положение крестьян правобережных районов Молдавии и их борьба против фашистских захватчиков (1941-1944 гг.)" [9].

У контексті окупаційного режиму зазначені питання вивчали С. Афтенюк, Д. Єлін, А. Коренев, І. Левіт. У виданні "Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 гг." дослідники проаналізували зміни у сільському господарстві та розкрили умови, в яких знаходилися сільські жителі окупованих територій. Автори досить ґрунтовно висвітлили процес управління господарством румунською адміністрацією, при цьому відзначаючи, що колгоспи і сільгоспи, які існували до березня 1942 року, були перетворені в "трудоі громади". Але це, фактично, не призвело до суттєвих змін. Адже, як і раніше, лише у іншій формі, відбувалося пограбування як жителів сіл так і їхніх господарств. Так, автори зазначають: "Почти весь урожай, собранный в "трудоіх общинах", становился собственностью оккупационных властей" [7: 192]. Окрім цього, дослідники звернули увагу на інші форми використання місцевого населення. Жителі повинні були відпрацьовувати на будівництві доріг військового значення терміном у 30 днів, молодь могла бути використана у "трудоіму війську", на "полевых работах, на охране трудоіх общин, ферм, сел и учреждений" тощо [7: 193]. Окрім цього, сільськогосподарський комітет міг направляти селян на тимчасову роботу у поміщицькі і куркульські господарства за їх вимогою [7: 189-190]. Зважаючи на ґрунтовне висвітлення досліджуваного питання, дане видання стало першою науковою працею, у якій на основі архівних матеріалів проаналізовано політику, що проводилася румунською окупаційною адміністрацією, в тому числі показані зміни у сільському господарстві.

Окрім згадки про існування "громад" (колгоспів) і "державних ферм" (сільгоспів) простежуються і в роботі А. Коренева та І. Левіта "В огне войны крепла дружба народов" [5].

З появою наукового видання С. Гратинича "На левом берегу Днестра" дослідники отримали можливість простежити зміни у сільському господарстві на територіях, які входили до складу губернаторства "Трансністрія". Аналізуючи цей процес автор відзначив, що "окупантами была сделана попытка приспособить колхозную форму производства для бесперебойного снабжения Румынии продовольствием" [3: 53]. Колгоспи були перетворені у "громадські господарства", а радгоспи у "державні господарства". Результатом таких змін було пограбування 228 колгоспів і 8 радгоспів та обтяження жителів сіл непосильним постачанням сільськогосподарської продукції. Окрім цього, за даними автора, був розповсюджений нерівноцінний обмін продуктів села на промислові товари, коли перші із них

оцінювалися у декілька раз нижче, ніж другі [3: 53-54]. Незважаючи на те, що увага дослідника була зосереджена на висвітленні загальних проявів окупаційного режиму та підпільно-партизанської боротьби на вказаних територіях, у цьому контексті розкриті зміни у житті сільського населення краю.

Окрім згадки про зміни, які були здійснені окупантами у сільському господарстві, знаходяться у виданні П. Шорникова "Промышленность и рабочий класс Молдавской ССР в годы Великой Отечественной войны". Висвітлюючи становище міських жителів в період окупації, і порівнюючи умови їхнього існування з тими, у яких знаходилося сільське населення, автор стверджував, що "для городских жителей Левобережья в 1943 году наряду с крестьянами был введен натурально-продовольственный налог, а из населения правобережных районов оккупанты с 1944 года начали брать контрибуцию натурой" [10: 61]. Як і інші дослідники, автор наводить відомості стосовно пограбування майна із окупованих територій, зокрема і продуктів села [10: 39].

Окрім зміни у сільському господарстві на придунайських землях України в роки війни простежуються і у виданні А. Бачинського «Буджацька заграда». Висвітлюючи діяльність румунської окупаційної адміністрації на селі, автор повідомляє про функціонування сільськогосподарського комітету села, який регулював і контролював роботу місцевих жителів. Після збору урожаю селяни були вимушені підписувати «декларацію», у якій вказувалася кількість зібраного ними зерна. На їхні потреби залишалася невелика кількість хліба, спеціально відведена окупантами, а залишки забирала влада по дуже заниженим цінам. Окрім цього, вони виплачували різні податки, здійснювали постачання для потреб адміністрації та армії тощо. Як зазначає А. Бачинський, окупанти грабували не лише жителів краю, але і їхні господарства, МТС і вивозили це майно до Румунії [1: 41-42]. Не дивлячись на невелику кількість даних про діяльність румунської окупаційної адміністрації у сільському господарстві, це видання допомагає відновити історичну об'єктивність у досліджуваному питанні.

Сучасні історики також приділяють увагу вивченню стану сільського господарства на територіях Південно-Західної України. Одним із таких є видання О. Перехреста "Сільське господарство України в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.)". Висвітлюючи зазначені питання, автор проаналізував зміни у даній сфері, в тому числі і на тих територіях, які знаходилися у зоні румунської окупації. Своє

дослідження він розпочав із характеристики подій евакуації на початку війни, де окремими тезами охарактеризована ситуація в Одеській і Миколаївській областях. Більша частина даного розділу, як і другого, присвячена тим українським територіям, які були підконтрольні німецькій адміністрації. У другому розділі проаналізовано події періоду окупації. На сторінках 60-62 дослідник охарактеризував румунську політику в губернаторствах "Буковина" і "Трансністрія". За його даними, на цих територіях "не менш грабіжницьку щодо українських селян податкову та заготівельну політику проводили і румунські окупанти" [8: 60]. Місцеві жителі платили понад 30 різних податків і відпрацьовували мінімум 30 днів на будівництві доріг і на інших господарських роботах. Окрім цього селяни здавали продукти для окупаційних військ, та здійснювали інші виплати на користь адміністрації [8: 60-61]. За невиконання вимог румуни застосовували жорстокі заходи покарання, про що зазначає автор. У третьому розділі О. Перехрест проаналізував зміни у господарстві в 1943-1945 роках. Згадуються Одеська, Вінницька і Миколаївська області [8: 84, 95].

Ще один український дослідник С. Гальчак, висвітлюючи долю жителів Поділля (і тієї частини, яка була окупована румунськими військами) зазначає, що "...в пограбуванні населення та окупованих територій... румунські загарбники ні в чому не поступалися німецьким" [2: 115]. У цьому контексті автор приділив увагу кількості одиниць сільськогосподарської продукції, яку повинні були виплачувати власники невеликих домашніх та общинних господарств. В результаті обов'язкових виплат на користь губернаторства та інших, урожаю для потреб селян майже не залишалося [2: 115-117].

Дослідженням змін у сфері сільського господарства на території губернаторств "Бессарабія", "Буковина" і "Трансністрія" займається авторка даної статті. Н. Дейнека, на основі джерел та літератури, проаналізувала зміни, які відбулися у роботі колгоспів та радгоспів, коли з осені 1941 року у "Бессарабії" і "Буковині" вони були реорганізовані у «державні маєтки», а у "Трансністрії" з березня 1942 року – у «трудоі громади» [4: 160-161]. Вона висвітлила становище населення окупованих територій в умовах непосильних відробітків та податків, визначила сільськогосподарську структуру на селі у "Трансністрії" тощо. Так, наприклад, бессарабські і буковинські селяни виплачували податок на прибуток від земельної власності, за продаж сільськогосподарської продукції, за в'їзд на базар, віддавали урожай за орендовану землю тощо [4: 164-168]. Таким чином, у публікації

проведено ґрунтовний аналіз щодо змін, які відбулися у сільському господарстві у трьох зонах румунської окупації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналізуючи історичні видання, у яких висвітлюються зміни у сільському господарстві в зонах румунської окупації, слід зазначити що як і в радянській історичній науці, так і в українській історіографії кількість видань досить обмежена. Здебільшого дослідники вивчали загальні аспекти окупаційного режиму, приділяючи більше уваги політичному статусу губернаторств, геноциду, пограбуванню місцевого населення. Але лише при всесторонньому дослідженні та аналізі «нового порядку» буде можливим об'єктивне розкриття окупаційної політики в зонах румунської окупації, а саме на територіях Південно-Західної України і Молдавії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бачинський А. Д. Буджацька заграда: Буджацькі землі України в роки Великої Вітчизняної війни / А. Д. Бачинський. – Одеса : Маяк, 1995. – 64 с.
2. Гальчак С. Д. "Східні робітники" з Поділля у Третьюму рейху. Депортація, нацистська каторга, опір поневолювачам / С. Д. Гальчак. – Вінниця : Книга-Вега, 2004. – 344 с.; іл.
3. Гратинич С. А. На левом берегу Днестра. 1941-1944 гг. / С. А. Гратинич. – Кишинев : Картя Молдовеняскэ, 1985. – 187 с.
4. Дейнека Н. В. Політика румунської окупаційної адміністрації у сфері сільського господарства в губернаторствах "Бессарабія", "Буковина" і "Трансністрія" (1941-1944 рр.) //Науковий вісник / Одеський державний економічний університет. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2009. - № 1 (79). – С. 159-171
5. Коренев А. В. В огне войны крепла дружба народов / А. Коренев, И. Левит. – Кишинев : Картя Молдовеняскэ, 1969. – 83 с.
6. Лаптев И. Налоговое обложение молдавского крестьянства румыно-немецкими оккупантами / Лаптев И. – Кишинев : Партиздат, 1945. – 30 с.
7. Молдавская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941-1945 гг. / Афтенюк С., Елин Д., Коренев А., Левит И. – Кишинев : Картя Молдовеняскэ, 1970. – 422 с.
8. Перехрест О. Г. Сільське господарство України в роки Великої Вітчизняної війни (1941-1945 рр.) / О. Г. Перехрест. – К., 2010. – 150 с.

9. Туфар Н. Х. Положение крестьян правобережных районов Молдавии и их борьба против фашистских захватчиков (1941-1944 гг.): автореф. на соиск. науч. степ. канд. ист. наук : 07.00.02 / Н. Х. Туфар. – Кишинев, 1973. – 24 с.
10. Шорников П. М. Промышленность и рабочий класс Молдавской ССР в годы Великой Отечественной войны / П. М. Шорников. – Кишинев : Штиинца, 1986. – 150 с.